

13. Четвериков В.С. *Административное право: Учебное пособие.* – М.: Новый Юрист, 1998. – 285 с.
14. Колпаков В.К. *Адміністративне право України: Підручник.* – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 736 с.
15. Фіночко Ф.Д. Гл.12 *Форми державного управління // Адміністративне право України [Підручник для юридичних вузів і факультетів/ Ю.П. Битяк, В.В. Богуцький, В.М. Гаращук та ін.]; За ред. Ю.П. Битяка.* – Харків: Право, 2001. – С. 120–126
16. Васильев А.С. *Административное право Украины (Общая часть), Учебное пособие.* – Х.: Одиссей, 2001. – 288 с.
17. Овсянко Д.М. *Административное право: Учебное пособие/ Отв. ред. проф. Г.А. Туманов.* – М.: Юрист, 1995. – 304 с.
18. Нижник Н.Р. *Розділ 1 Державна влада та її види // Органи державної влади в Україні: структура, функції та перспективи розвитку. Навчальний посібник/ Кол. авт.: Нижник Н.Р., Дубенко С.Д., Плахотнюк Н.Г. та ін. / За заг. ред. Н.Р.Нижник.* – К.: ЗАТ “НІЧЛАВА”, 2003. – С.5–15
19. *Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України.* – 1996. – № 30. – Ст.141
20. *Положення про порядок підготовки і внесення проектів указів і розпоряджень Президента України: Затв. Указом Президента України від 20 серп. 1993 р. № 346/93 (зі змінами та доповненнями)*
21. *Про заходи щодо вдосконалення організації контролю за виконанням актів та доручень Президента України. Указ Президента України від 29 березня 2000 року № 549/2000.*
22. *Про порядок організації та здійснення контролю за виконанням указів, розпоряджень і доручень Президента України: Положення, затверджене Указом Президента України від 19 лютого 2002 року № 155/2002.*

*Чудик-Білоусова Ч.Г.,
старший викладач кафедри цивільно-
правових дисциплін Хмельницького
інституту регіонального управління та
права*

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПОРЯДКУ ВІДШКОДУВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ДЕРЖАВИ

Функціонування військових формувань держави, дотримання норм військового законодавства, які врегульовують права та обов'язки військовослужбовців, забезпечується певними видами юридичної відповідальності військовослужбовців: кримінальною, адміністративною, дисциплінарною, матеріальною.

Для матеріальної відповідальності військовослужбовців характерним є те, що на відміну від вищезазначених видів юридичної відповідальності вона носить комплексний характер, оскільки умови притягнення до відповідальності визначені військовим законодавством, а порядок притягнення регулюється нормами адміністративного права та цивільними процесуальними нормами. Вона має загальні ознаки ретроспективної юридичної відповідальності та враховує

специфіку військової служби: обов'язок правопорушника відшкодувати заподіяну шкоду державі власними грошовими засобами. Зумовлена вона правопорушенням, яке вчинено військовослужбовцем при виконанні ними обов'язків військової служби. Тому матеріальна відповідальність – це насамперед виконання обов'язку військовослужбовцем по відшкодуванню заподіяної шкоди та зазнавання невігідних наслідків в результаті невиконання (неналежного виконання) обов'язків військової служби, покладених на правопорушника.

Питання відшкодування заподіяної шкоди тривалий час є предметом дискусій в правовій науці. Однак, незважаючи на значні теоретичні напрацювання вчених-юристів, зокрема В.К. Колосова, О.В. Кузніченко, В.С. Лесовського, І.К. Піскарєва, В.А. Плева, Л.І. Суровської, Б.О. Шеломова щодо вдосконалення теоретичної та практичної бази матеріальної відповідальності в цілому, питаннями матеріальної відповідальності військовослужбовців приділялося надто мало уваги. Окремі напрацювання щодо відшкодування шкоди, заподіяної військовослужбовцями знайшли своє відображення в роботах В.В. Глянцева, А.В. Дозорцева, С.Є. Донцова, А.Є. Луньова, Ю.І. Мігачова, С.Д. Русу, С.В. Тіхомірова.

Тому, зважаючи на прогалини у правовому регулюванні питань матеріальної відповідальності військовослужбовців, слід визначитися з порядком відшкодування шкоди, заподіяної державі військовим майновим правопорушенням. Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі від 23 червня 1995 року (надалі - Положення) передбачає три види порядку відшкодування заподіяної шкоди:

добровільний;

відповідно до наказу командира (начальника) військової частини;

у судовому порядку.

Так, ст. 6 Положення дозволяє військовослужбовцю відшкодувати шкоду, заподіяну військовому майну, добровільно повністю або частково, чи за згодою командира (начальника) військової частини відновити пошкоджене майно [1].

Підставою для добровільного відшкодування військовослужбовцем заподіяної шкоди є його рапорт на ім'я командира (начальника) військової частини, засвідчений начальником відділу кадрів військової частини, у якому обов'язково слід зазначити: розмір суми, яка підлягає відшкодуванню, час та обставини при яких виявлено заподіяну шкоду, протиправні дії якими заподіяно шкоду військовому майну. Добровільне відшкодування заподіяної шкоди здійснюється військовослужбовцем шляхом внесення грошових сум у касу військової частини. Законодавство дозволяє відшкодування заподіяної шкоди натуральним майном, однак воно можливе при наявності взаємної згоди командира (начальника) військової частини та військовослужбовця, діями чи бездіяльністю якого заподіяно шкоду військовому майну.

При відшкодуванні шкоди, заподіяної військовому майну військовослужбовцями Прикордонних військ України, матеріальні засоби, які надходять до військової частини від винної особи в рахунок відшкодування заподіяної шкоди, до їх оприбуткування повинні бути оглянуті і засвідчені компетентною комісією, на предмет їх придатності до використання за прямим призначенням, відповідності вартості відновлюваного та втраченого майна. За результатами обстеження комісією оформляється відповідний акт, який передається для прийняття рішення командиром (начальнику) військової частини. Даний акт є підставою для списання заподіяної шкоди з книги обліку недостач військової частини. Приймальної комісії слід звернути особливу увагу на те, що у випадку відшкодування заподіяної шкоди натуральним майном, обов'язково слід пред'явити виправдувальні документи: касові чеки, рахунки-фактури, накладні, що посвідчують законність придбання цього майна [2].

Так, внаслідок дорожньо-транспортної пригоди 26 лютого 1999 року автомобілю військової частини 2428 заподіяно шкоду на суму 3191 грн. 80 коп. Відповідно до наказу командира військової частини від 11 березня 1999 року № 12-41 зазначену суму повинен відшкодувати прапорщик Б. На момент проведення перевірки у військовій частині з його грошового утримання стягнуто 147 грн. 01 коп. Крім того, відповідно до наказу командира військової частини від 30 квітня 1999 року № 44 для погашення заборгованості за вчинену дорожньо-транспортну пригоду надійшло 1800 літрів бензину А-95 на суму 1555 грн. 20 коп., а згідно з наказом командира військової частини від 2 вересня 1999 року № 158 з тією ж метою у військову частину поступили автомобільні шини у кількості 5 шт. на суму 2220 грн. Шляхом відшкодування заподіяної шкоди натуральним майном ліквідовано заборгованість військовослужбовця К. у повному обсязі, однак чинне військове законодавство дозволяє проводити відшкодування заподіяної державі шкоди лише рівноцінним військовим майном, крім випадків втрати чи пошкодження зброї, боєприпасів, спеціальної техніки, які у відповідності із дозвільною системою не можуть перебувати у власності громадян України [3, 73-87, 22-26].

Згідно зі статтею 13 Закону України “Про боротьбу з корупцією” [4] заподіяні державі збитки підлягають відшкодуванню військовослужбовцями на загальних підставах, однак у разі відмови добровільно повернути незаконно отримане військове майно чи його вартість, відшкодування шкоди здійснюється у судовому порядку за заявою прокурора (ст. 20 Закону України “Про прокуратуру”) [5].

Якщо військовослужбовець відшкодує заподіяну державі шкоду відповідно до виданого командиром (начальником) військової частини наказу про притягнення його до матеріальної відповідальності за шкоду, заподіяну державі, в наказі повинно бути вказано: прізвище, ім'я, по батькові, посада, військове звання військовослужбовця; обставини за яких заподіяно шкоду військовому майну; розмір заподіяної державі шкоди; докази на підтвердження вини військовослужбовця у вчиненні військового майнового правопорушення.

Якщо шкода заподіяна військовому майну кількома військовослужбовцями, то її точний розмір визначається окремо для кожної особи з урахуванням ступеня вини.

У правозастосувальній практиці можуть виникнути труднощі, пов'язані із звільненням військовослужбовця з військової служби до повного відшкодування заподіяної шкоди чи прийняття рішення про стягнення заподіяної шкоди (ст. ст. 31, 32 Положення). У випадку звільнення військовослужбовця з військової служби у запас чи відставку (вибуття з військової частини), військова частина повинна подати до суду позов на суму заподіяної шкоди. Підставою для звернення до суду є наказ про звільнення військовослужбовця в запас (відставку) та виключення його зі списків особового складу, наказ командира (начальника) військової частини про переведення військовослужбовця в іншу військову частину.

Тому цивільний позов до суду на суму заподіяної шкоди подається командиром (начальником) військової частини за місцем проживання (роботи) звільненого з військової служби військовослужбовця. Тому у зазначених випадках доречніше говорити про подання позову військовою частиною, а не її командиром (начальником), повноважним представником якої є останній.

У позовній заяві військової частини до суду про відшкодування заподіяної шкоди повинні міститися наступні реквізити: позивач і відповідач по справі; розмір суми невідшкодованої шкоди; обставини заподіяння шкоди; найменування втрачених матеріальних засобів; дії (бездіяльність) військовослужбовця, якими заподіяно шкоду; обставини, які перешкоджають відшкодуванню заподіяної шкоди; розподіл судових витрат.

Крім цього, до позовної заяви слід додати: виписки із військових статутів, наказів, порадників, інструкцій, керівних документів, які регламентують обов'язки військової служби; виписку з наказу командира (начальника) військової частини про призначення на посаду (зарахування до списків військової частини), копію наказу Міністра оборони про початок військових зборів; копію акту ревізії (інвентаризації, перевірки); рапорт військовослужбовця за фактом заподіяння шкоди; матеріали розслідування та інші докази, що підтверджують вину військовослужбовця у заподіянні шкоди державі (постанова органів дізнання, протест військового прокурора); копію грошового атестата військовослужбовця; виписку з наказу командира (начальника) військової частини про притягнення військовослужбовця до матеріальної відповідальності; виписку з наказу командира (начальника) військової частини про звільнення військовослужбовця з військової служби.

Слід зазначити, що ціна позову для позовів до військовослужбовців, які звільнилися з військової служби та не відшкодували повністю чи частково заподіяну державі шкоду, визначається сумою залишку, зазначеному в книзі обліку втрат і недостач військової частини за місцем служби чи проходження військових зборів.

Згідно зі статтею 4 Положення, відшкодування шкоди, заподіяної військовослужбовцем здійснюється незалежно від його притягнення до кримінальної відповідальності. У разі притягнення військовослужбовця до кримінальної відповідальності, шкода відшкодовується шляхом подання військовою частиною цивільного позову до суду. Чинне законодавство, зокрема Положення (абз. 2 ст. 3) зазначає, що даний позов подається на повну суму невідшкодованої шкоди. Правом пред'явлення даного позову наділені як громадяни, так і юридичні особи, яким матеріальна шкода задіяна шляхом злочинного посягання, при умові, що позивачі є власниками майна, його орендарями, чи підрядчиками. Правом подання такого позову наділені особи, які перебувають на утриманні померлого внаслідок злочинного посягання чи злочину (ст. 459, 459¹ Цивільного кодексу Української РСР), а також особи, які понесли витрати на поховання померлої особи. Правом на пред'явлення позову про відшкодування заподіяної шкоди можуть скористатися і військовослужбовці, які постраждали від злочинних дій начальника фінансової служби військової частини, зокрема при розкраданні грошових засобів та зловживанні службовим станом, в результаті чого вони не отримали грошового забезпечення. Згідно зі ст. 28 Кримінально-процесуального кодексу України особа, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину, вправі при провадженні у кримінальній справі пред'явити до обвинуваченого цивільний позов, який не оплачується державним митом та буде розглянутий в ході судового розгляду кримінальної справи. Цивільним позивачем у випадку заподіяння шкоди виступає військова частина або її відповідна служба, а не юрисконсульт чи командир (начальник) військової частини, оскільки шкода, заподіяна злочинним посяганням перебуває у причинному зв'язку з діями потерпілого [6].

Виникає питання про те, чи можливе відшкодування заподіяної державі шкоди лише на підставі рішення суду? Російське законодавство, зокрема Конституція Російської Федерації, дає підставу стягувати грошові суми з військовослужбовців, які притягуються до матеріальної відповідальності за шкоду, заподіяну державі в судовому порядку. Якщо стягнення суми заподіяної шкоди проводиться після відмови військовослужбовця добровільно її відшкодувати, то розмір суми, яка підлягає стягненню збільшується на суму державного мита, яке сплачується при подачі заяви до суду [7].

Положення не врегулює питання про строки притягнення винних військовослужбовців до матеріальної відповідальності. У трудовому праві, наприклад, заподіяна матеріальна шкода відшкодовується протягом одного року з дня її виявлення (ч. 2, 3 статті 123 Кодексу законів про

працю України). Стаття 5 Положення зазначає, що час протягом якого військовослужбовця чи військовозобов'язаного може бути притягнуто до матеріальної відповідальності, не повинен перевищувати строків позовної давності, встановлених чинним законодавством, тобто трьох років (ст. 71 Цивільного кодексу Української РСР). Очевидно, закріплення даної норми є не зовсім правильним. До юридичної, зокрема матеріальної відповідальності особу можна притягнути з урахуванням дня заподіяння шкоди чи виявлення факту заподіяння шкоди.

Тому, на наш погляд, термін притягнення військовослужбовців до матеріальної відповідальності за шкоду, заподіяну державі повинен бути встановлений строком три роки з дня виявлення шкоди.

Утримання грошових сум з осіб, діями яких заподіяно шкоду військовому майну проводиться за наступними підставами:

- за місцем стягнення грошових сум відповідно до наказу командира (начальника) військової частини (за місцем служби, за новим місцем служби);

- за підставою стягнення грошових сум (за рішенням військового чи місцевого суду шляхом подання позову про відшкодування шкоди до суду за місцем постійного проживання (роботи) відповідача).

Якщо військовослужбовець переведений на нове місце служби до повного відшкодування ним заподіяної державі шкоди, то утримання грошової суми проводиться на підставі відповідного запису в його грошовому атестаті (ст. 30 Положення).

Слід зазначити, що стягнення грошових сум з військовозобов'язаних повинно здійснюватися лише на підставі їхньої письмової згоди. Якщо військовозобов'язані не погоджуються відшкодувати шкоду, притягнення до матеріальної відповідальності може здійснюватися тільки у судовому порядку.

На осіб, які на момент звільнення з військової служби не відшкодували заподіяної державі шкоди, у 10-денний строк подаються виконавчі написи до органів, які вчиняють нотаріальні дії за місцем проживання відповідача. Тому на дану категорію осіб поширюються два види порядку відшкодування заподіяної шкоди: відповідно до військового та цивільного процесуального законодавства. У відповідності з Переліком документів, за якими стягнення заборгованості проводиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів [8], командиром (начальником) військової частини подається довідка про суму заборгованості, що підлягає стягненню для одержання виконавчого напису про стягнення з військовослужбовців звільнених з військової служби чи військовозобов'язаних після закінчення військових зборів, що не відшкодували заподіяної державі шкоди, оскільки дані суми обліковуються у військових частинах за місцем служби чи проходження військових зборів до повного надходження грошових сум (п. 7). Виконання даних написів покладається на органи державної виконавчої служби, завданням якої є своєчасне, повне і неупереджене примусове виконання рішень судів та інших органів відповідно до законів України (ст. 1 Закону України “Про державну виконавчу службу”) [9].

Згідно зі статтею 3 Закону України “Про виконавче провадження” [10] виконанню підлягають рішення, ухвали і постанови судів у цивільних справах та вироки, ухвали і постанови судів у кримінальних справах у частині майнових стягнень. Підставою для виконання рішення суду (відкриття виконавчого провадження) є заява стягувача або його представника, тобто командира (начальника) військової частини відповідно до виконавчого документу, заява прокурора (п. 1, 2 ст. 18 Закону України “Про виконавче провадження”). Виконавчі дії проводяться державним виконавцем за місцем проживання чи роботи військовослужбовця – боржника або за місцем знаходження його майна. Якщо в процесі виконання змінилося місце проживання чи місцезнаходження боржника або з'ясувалося, що майно боржника на яке

можна звернути стягнення відсутнє чи його недостатньо, державний виконавець негайно складає про це акт і не пізніше наступного дня надсилає виконавчий документ разом з копією акта до відділу Державної виконавчої служби за новим місцезнаходженням боржника, про що одночасно повідомляють військову частину, майну якої заподіяна шкода та орган, який видав виконавчий документ (ч. 1, 3 ст. 24 Закону України “Про виконавче провадження”).

Так, наказом командира військової частини у квітні 1997 року начальник речової служби уповноважений був списати з рахунку речове майно за фактом його недостачі на прикордонній заставі “Шегині” за відсутності суб’єкта матеріальної відповідальності. Безпосередній заподіювач шкоди – прапорщик Р. у травні 1995 року самовільно залишив місце військової служби без розрахунку та згодом був звільнений з військової служби. У ході прийому речового майна по фактичній наявності виявлена нестача на суму 243 гривні. Оскільки Р. звільнено з військової служби і відшкодування заподіяної державі шкоди неможливе ні в добровільному, ні на підставі рішення командира військової частини, у нотаріальній конторі м. Львова виконаний виконавчий напис від 17 травня 1996 року про стягнення з Р. суми заподіяної шкоди. Виконавчий лист було відправлено за місцем прописки звільненого військовослужбовця. Однак, виконавчий напис повернувся з Хмельницького міського суду без виконання, оскільки Р. фактично за зазначеною адресою не проживає і відповідно його майно також відсутнє [11]. За даних обставин рішення командира військової частини є не обґрунтованим та поспішним, адже відсутність особи та її смерть не тотожні юридичні поняття. Відповідно до чинного законодавства особа оголошується померлою тільки в судовому порядку (ст. 16 Цивільного кодексу Української РСР). У даному випадку відповідно до статті 42 Закону України “Про виконавче провадження” державному виконавцю необхідно було звернутися до суду для винесення ухвали про оголошення розшуку боржника. Кошти, отримані в результаті стягнення, спрямовуються до бюджету Міністерства оборони та інших органів управління військових формувань.

Тому, у чинному військовому законодавстві необхідно чітко визначити організаційні аспекти порядку відшкодування шкоди, заподіяної державі, що дозволить спрямувати державне управління у військовій сфері в першу чергу на захист прав військовослужбовців. Застосування державного примусу щодо військовослужбовців-правопорушників, повинне здійснюватися такими державними органами: судом (примусове стягнення) та органами військового управління (добровільне відшкодування), що дозволить забезпечити реалізацію принципу законності при притягненні особи до юридичної відповідальності.

Література

1. Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі, затверджене Постановою Верховної Ради України від 23 червня 1995 року // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 25. – Ст. 193.
2. Порадник по практичному застосуванню нормативно-правових документів стосовно матеріальної відповідальності військовослужбовців та працівників за трудовим договором Прикордонних військ України, затв. листом Державного комітету України у справах охорони державного кордону України № 3213464 від 2 квітня 1999 року. – К.: Державний комітет у справах охорони державного кордону України. – 19 с. – С. 17.
3. Акт ревізії фінансово-господарської діяльності в/ч 1466 від 21 липня 2000 року // Архів Державного комітету у справах охорони державного кордону України. – Справа № 364. – Т. 3. – С. 73–87. – С. 22–26.
4. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 5 жовтня 1995 року // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 34. – Ст. 266.

5. Про прокуратуру: Закон України від 5 листопада 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793; 1993. – № 22. – Ст. 229, № 50. – Ст. 474.
6. Шуков В. А. Деятельность военного следователя и военного дознавателя по гражданскому иску после возбуждения уголовного дела // Право в Вооруженных Силах. – 1998. – № 9. – С. 56–61. – С. 61.
7. О материальной ответственности военнослужащих: Федеральный закон Российской Федерации, принят Государственной Думой 22 июня 1999 года, одобрен Советом Федерации 25 июня 1999 года // Собрание законодательства Российской Федерации. – 1999. – № 29. – Ст. 3682.
8. Перелік документів, за якими стягнення заборгованості проводиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 року № 1172 // Юридичний вісник. – 1999. – № 32. – 12–18 серпня.
9. Про державну виконавчу службу: Закон України від 24 березня 1998 року // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 36–37. – Ст. 243.
10. Про виконавче провадження: Закон України від 21 квітня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 24. – Ст. 207.
11. Наказ командира військової частини 2144 № 149 від 26 квітня 1997 року // Архів військової частини 2144.